

ORTA OYUNUNUN NÖRO-KÜLTÜREL TİP DAVRANIŞ KALIBI ÇERÇEVESİNDE İNCELENMESİ

An Examination of *Orta Oyunu* within the Framework of Neuro-Cultural Behavioral Patterns

Eda DİZGİL*

ÖZ

Halk edebiyatı içerisinde önemli bir yeri olan orta oyunu yüzyıllar boyunca halkın kültürel belleğinde kuşaktan kuşağa aktararak günümüze kadar gelmiştir. Oyunun temeli zıtlıklar üzerine kuruludur. Geleneksel Türk tiyatrosunda yer alan orta oyununun iki temel karakteri olan Kavuklu ve Pişekâr karakterleri de birbirinin zıddıdır. Bu zıtlık oyunda gerçeklik hissini kuvvetlendirir çünkü dil göstergeleri zıtlıklar üzerine kurulmuştur. İnsanlar için bir göstergenin gerçek olduğunun kabul edilmesi ancak onun zıttı başka bir gösterge ile karşılaştırılmasıyla mümkündür. Bu iki karakter arasındaki zıtlık aynı zamanda oyuna mizahi bir özellikte kazandırmakta bu da oyunun bütünlüğünü sağlamaktadır. Çağımız bilim dünyasında meydana gelen hızlı değişim kültürel ürünlere de bakış açısının değişmesini sağlamıştır. Bu doğrultuda çalışmanın amacı orta oyununun ana karakterlerinden Kavuklu ve Pişekâr'ın nöro-kültürel tip davranış kalıbını doküman analizi yöntemi vasıtasıyla incelemektir. Bu doğrultuda halk anlatılarında yer alan tipler ile gerçek hayatta ortaya konan insan davranışları gözlenerek 20 maddeden oluşan nöro-kültürel tip davranış kalıbı modeli geliştirilmiştir. Her iki tip ayrı ayrı analiz edilmiş ve elde edilen sonuçlara göre Kavuklu'nun sağ beyin, Pişekâr'ın ise sol beyin teorisine göre özellikler taşıdığı tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Kavuklu, Pişekâr, nöro-kültürel tip, sağ beyin teorisi, sol beyin teorisi.

ABSTRACT

Orta oyunu, which holds an important place in folk literature, has been passed down from generation to generation in the cultural memory of the people for centuries and has reached us today. The basis of the play is built on contrasts. Kavuklu and Pişekâr, the two main characters of orta oyunu, a part of traditional Turkish theater, are also opposites of each other. This contrast strengthens the sense of reality in the play because linguistic signs are based on contrasts. For people, the acceptance of

* Yüksek Lisans Öğrencisi. Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Gaziantep/Türkiye. E- posta: dizgileda@gmail.com. ORCID: 0000-0001-9164-2161.

a sign as real is only possible by comparing it with its opposite, another sign. The contrast between these two characters also gives the play a humorous quality, which ensures its integrity. The rapid changes occurring in the scientific world of our time have also led to a change in the perspective on cultural products. Accordingly, the aim of this study is to examine the neuro-cultural type behavioral pattern of Kavuklu and Pişekâr, the main characters of orta oyunu, through document analysis. Accordingly, a neuro-cultural type behavior pattern model consisting of 20 items was developed by observing the types found in folk narratives and the human behaviors exhibited in real life. Both types were analyzed separately, and according to the results obtained, it was determined that Kavuklu exhibits characteristics according to the right-brain theory, while Pişekâr exhibits characteristics according to the left-brain theory.

Keywords: Kavuklu, Pişekar, neuro-cultural type, right brain theory, left brain theory.

Giriş

Halk bilimi alanında en önemli güncel problemlerden birisi halk bilimi metinlerinin çağımız dünyasına nasıl transfer edileceği ve geleceğe yönelik kültür tasarımı nasıl yapılacaktır. Bu problem ancak kültürel metinlerin çok boyutlu bilimsel yöntemlerle analiz edilmesiyle çözüme kavuşturulabilir. Bu analizin boyutları metni üreten, yaşatan, nesiller arası aktarımını sağlayan ve metni kültürel davranış kalıbına dönüştürenleri kapsayacak biçimde olmalıdır. Bu makalede nörobilim ve kültür bilimin ortak çalışmasıyla multidisipliner bir yöntem olan nöro-kültürel analiz yöntemi kullanılarak genelde halk anlatıları özelde ise Kavuklu ve Pişekâr'a ait davranış kalıpları analiz edilmiştir. Halk anlatılarında kültür-beyin-davranış arasındaki ilişkinin çeşitli boyutlarını inceleyen yeni bir kuramsal yöntem olan nörobilimsel davranış kalıbı disiplinler arası bir yöntemdir. İlk dönemlerde geleneksel yöntemler kullanılarak metin incelemelerinin yapıldığı halk bilimi çalışmalarında günümüzde sosyal bilimlerdeki ihtiyaçlara paralel olarak farklı disiplinlerin bir arada kullanıldığı disiplinler arası yöntem arayışları bir gereklilik haline gelmiştir. Halk bilimi metinlerinin disiplinler arası yöntemle yeniden ele alınması hem Türk halk kültürüne ait metinleri incelenmesinde hem de Türk insanının davranış kalıplarının halk bilimsel bakış açısıyla ortaya konmasında dikkate değer bilgiler sunmaktadır. Bu doğrultuda makalede incelenen orta oyununun multidisipliner bir yöntem olan nöro-kültürel yaklaşım doğrultusunda ele alınmasının metnin farklı boyutlarının ortaya çıkarılmasına imkân sağlayacağı düşünülmektedir.

19. yüzyılın başların itibaren gelişmeye başlayan nöroloji bilimi başlangıç dönemlerinde benimsediği pozitivist ve rasyonel yaklaşım doğrultusunda yalnızca tıp ile ilgili araştırmalara yer vermiştir. Ancak günümüzde beynin yapısının anlaşılmasında sosyal bilimlerde yapılacak çalışmaların da önemli olduğu anlaşılmıştır. Çağın yaklaşımı olarak ifade edilen disiplinler arası bilim ve bilgi paradigmasında Oğuz Tanrıdağ, “...insanı açıklamakta tek tek sosyal bilimler, davranış bilimleri ve nörobilim yetersizdir.” (2015: 15) şeklindeki ifadesiyle insanın sosyal bir varlık olduğunu belirtmiştir. Nilgün Daştan ise bilimsel disiplinlerin tek taraflı yaptıkları inceleme ve araştırmalardan elde edilen verilerin oldukça kıymetli olduğunu ancak araştırmaların disiplinler arası yapıldığında elde edilen verilerin daha doğru ve net olacağını belirtmektedir (2021: 4). Tanrıdağ edebiyat, psikoloji, sosyoloji, felsefe, kültür, politika, kuantum çalışmalarını kapsayan davranışsal nörobilimin geniş bir çalışma alanına sahip olduğunu ifade etmektedir. Sosyokültürel nörobilimi ise psikoloji ve antropoloji gibi bilim dallarının da katkılarıyla ortaya çıkan beynin nörolojik yapısı ve aklın kültürel yapısı arasında bağ kuran daha önce ortaya konmayan yeni bir çalışma disiplini olarak tanımlar (2015: 9). Disiplinin temel felsefesi kültür-akıl-beyin arasındaki bağlantıyı çözümlenerek birey davranışları ile beyin arasındaki ilişkiyi tespit etmektir. Sunay Akkaya, tarihsel ve toplumsal etkiler belleğe aktarılmadığında kültürün de olmayacağını savunur ve nörobilimin kültürün ortaya çıkışını beynin karmaşık yapısıyla ilişkilendirdiğini ifade eder. Sosyokültürel konular yalnızca sosyal bilimler ile alakalı değil aynı zamanda davranış bilimleri ve nörobilimle de alakalıdır. Bundan dolayı davranış-kültür-beyin üçlüsü arasındaki ilişkinin tespitinin de beyin anatomisinin iyi bilinmesi gerekir. Birbirine simetrik iki yarım küreden oluşan insan beyni “korus kallozum” adı verilen bir yapı ile birbirine bağlıdır (Carter, 2015: 55; Akkaya, 2021: 99). Beynin sağ ve sol yarım kürelerini birbirine bağlayan bu yapı içerisinde 200 milyondan fazla sinir lifi bulunduran kalın bir sinir dokusudur. Nöro anatomik üçlü yapıyla beyin veri transferi, öğrenme, bilgi işleme, depolama, davranışa çevirme gibi birçok işlevi yerine getirir.

21. yüzyılın beyin araştırmaları yüzyılı kabul edildiği süreçte beyin çalışmalarının birçok alanda olduğu gibi özellikle sosyal bilimler alanında da kullanılabileceği ve bu alanda yapılacak multidisipliner çalışmaların önemli olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda çalışmanın amacı Türk halk tiyatrosunun kapsamı içerisinde yer alan orta oyunu karakterlerinden Kavuklu ve Pişekâr'ın nöro-kültürel tip davranış kalıbının betimsel içerik analizi ve doküman analizi yardımıyla tespit edilmesidir. Yapılan incelemede bu davra-

niş kalıbı ile ilgili olarak yurt dışında yapılmış bir çalışma bulunmadığı görülmüştür. Yurt içinde ise Sunay Akkaya tarafından Hacivat ve Karagöz karakterlerine yönelik olarak 17 maddelik nöro-kültürel tip kataloğunun belirlendiği tespit edilmiştir. Bu minvalde bu çalışmanın halk bilimi ürünlerini farklı yöntemlerle inceleme bağlamında katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Çalışmada ilk olarak giriş bölümünde nörobilim ve kültür arasındaki ilişkiye değinilerek disiplinler arası çalışmanın önemi ve beyin yapısı hakkında kısaca bilgi verilmiştir. İkinci olarak nöro anatomik yapının insan davranışları üzerindeki etkisinden bahsedilmiştir. Üçüncü olarak nörobilim ve kültür kavramının birleşiminden oluşan nöro-kültür bilimi detaylı olarak açıklanmıştır. Dördüncü bölümde sağ beyin ve sol beyin nöro-kültürel yaklaşımı bağlamında orta oyunu ele alınmıştır. Beşinci bölümde uygulama kısmında orta oyunun temel karakterleri olan Kavuklu ve Pişekâr nöro-kültürel tip davranış kalıbına göre incelenmiştir.

1. Nöro-Anatomik Yapının İnsan Davranışları Üzerine Etkisi

Eski çağlardan beri insan davranışının kökenleri ile ilgili sorulara cevap arayışı Hippocrates zamanına kadar uzanmaktadır. Nöro-biyolojik kökenler ile ilgili ilk çalışmaların temelini atan isim olan Hippocrates bütün davranışları, duyguları ve düşünceleri beyin yapısı ile ilişkilendirir. Nöro-anatomist F.J. Gall 19. yüzyılda insan davranışlarının kökeninde beyin olduğu görüşünü benimsemiştir. Kişiden kişiye değişiklik gösteren, bireysel ve ruhsal özelliklere sahip olan beyindeki özgül yapılarla ilişkili olarak bir kuram ortaya koymuştur (Üngüren, 2015: 194). Oğuz Tanrıdağ 1960'lardan günümüze yapıldığı bilinen ayrık beyin çalışmaları neticesinde beyin yarılarının farklı özelliklere sahip olduğunun tespit edildiğini belirtmiştir (2015: 96). Bu konuda 1861'de P. Broca bir vakadan bahsetmiş ve bu vakadaki kişinin söylenenleri anlayabilen ancak konuşma yeteneğini yitirmiş bir kişi olduğu vurgulanmıştır. Bahsedilen vakayla ilgili olarak yapılan otopsi çalışmasında beynin bir bölümünün hasarlı olduğu görülmüş ve beyindeki o bölgenin konuşma merkezi olduğu belirlenmiştir. 1870 yılında yapılan bir çalışmada Fritsch ve Hertzig isimli askeri hekimler beyindeki sağ yarım kürenin beden sol kısmını, sol yarım kürenin ise beden sağ kısmını kontrol ettiğini tespit etmişlerdir (Doğan, 1999'dan akt. Üngüren, 2015: 96). Beyinle ilgili olarak yapılan araştırmaların devamında ise beyindeki her iki yarım kürenin kendine özgü davranışlar ürettiği belirlenmiştir. Bu doğrultuda beynin sol tarafı bir problemle karşı karşıya kaldığında istemsiz bir biçimde problemin çözümüne yönelik olarak bir sebep uydurmakta veyahut dikkatini belirli bir çözüme yöneltmektedir. Bunun sebebi ise beynin sol lobunun matematiksel işlem beceri-

sine, analitik düşünmeye veyahut mantıksal düşünce tarzı geliştirmeye sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Bundan dolayı beyninin sol kısmı hasar görmüş bireyler üzerinde yapılan incelemede bu bireylerin dil bozuklukları yaşadıkları tespit edilmiştir (Tanrıdağ, 2015: 96). Sol beyinde mantıkla ilgili özellikler ağırlıklı olarak yer alırken sağ beyinde ise daha çok duygusal özelliklerin ağırlıkta olduğu görülmüştür. Sağ beyin daha çok görsel, duyuşsal ve bütüncül özelliklere sahip olduğu belirlenmiştir (Tanrıdağ, 2015: 96).

Sol beyin resmin detaylarına odaklanabilirken sağ beyin resmin bütünü görebilmektedir. Sağ ve sol beyin çalışma prensipleri ve özelliklerinin tespitine öncülük eden bir diğer çalışmada “ayrık beyin” operasyonlarıdır. Bu operasyonlar epilepsi dalgalarının beyin bir yarım küresinden diğer yarım küresine geçişini önleme amaçlı yapılmış operasyon esnasında sol ve sağ beyin farklı yetenekleri incelenmiştir. Çalışmalar neticesinde her iki yarım kürenin bilgi işleme kapasitelerinin yanı sıra beyin sağ ve sol yarım kürelerinin bilişsel ve duygusal yönden farklı özelliklere sahip olduğu keşfedilmiştir. İnsanın düşünce yapısına ilişkin fonksiyonların büyük bir kısmının sol yarım kürede gerçekleştiği ve sol kısmın sağ kısımdan daha hızlı işlemekte ve ayrıntılı düşünme için dil veyahut simgelerden faydalandığı bilinmektedir. Merba Tat, bilinçaltı ve bilinç dışını temsil eden beyin sağ kısmının ise yaratıcılık, hayal gücü, sezgi ve canlandırma ile alakalı olduğu, bu kısmın dilsel olmayan temsillerin yerine getirilmesinde rol oynadığı belirtmektedir (2007: 17). Sonuç olarak her iki yarım kürenin birbirinin tamamlayıcısı olduğunu görülmektedir. Örnek verilecek olursa çoğunlukla dil yetisine ilişkin özellikler insanlarda beyin sol tarafında yer almaktadır. Ancak dilin somut yönü, anlaşılması, kelimelerin tanınması gibi hususlar beyin sol tarafına ait bir özellik iken dilin soyut yönü, tonlamaların tanınması, ritim, vurgu, ses ahengi, konuşmacı ve jestlerin tanınması ise beyin sağ tarafına ait özelliklerdendir (Carter, 2015: 144; Akkaya, 2021: 99). Bu doğrultuda aşağıdaki tabloda beyin sağ ve sol yarım kürelerinin tespit edilen baskın fonksiyonları listelenmiştir.

<i>Sol Yarım-Küre</i>	<i>Sağ Yarım-Küre</i>
Sözel	Sözsüz, görsel-uzamsal
Doğrusal, dijital	Eşzamanlı, uzamsal, analogik
Mantıksal, analitik	Gestalt, sentezci
Rasyonel	Sezgisel
Batı düşüncesi	Doğu düşüncesi

Tablo 1. Sol ve Sağ Beyin Yarım-Kürelerinin Özellikleri (Springer & Deutsch, 1989: 284).

2. Nöro-Folklor

Nörobilimde sağ ve sol beyin teorisinin kültürel çalışmalara birçok yönden katkı sağlayacağı düşünülmektedir. İlgili teori vasıtasıyla Doğu ve Batı kültürleri arasındaki farkların nedenlerinin coğrafya ve iklim koşullarının birey davranışları üzerindeki etkisinden yola çıkarak açıklayabileceği düşünülmektedir. Bu düşünce üzerinde etkili olan temel faktör ise kültür ve coğrafyanın birbirini tamamlayıcısı olmasıdır. Kültür, coğrafyaya göre değişiklik gösteren bir kavramdır (Akkaya, 2021: 99). Sağ beyin ve sol beyin teorisi ile ilgili çalışmalarıyla bilinen Ornstein, *The Psychology of Consciousness* (1970) isimli kitabında Batı toplumlarında beynin sağ yarım küresi ile ilgili fonksiyonların ihmal edildiğini, Doğu toplumlarında ise sağ beyin fonksiyonlarının daha gelişmiş olduğunu söylemektedir. Doğu toplumlarında kültürün, din ve mistisizm ile alakalı olarak Batı'ya kıyasla daha fazla geliştiğini belirtmektedir (Tat, 2007: 19). Ornstein'in bu görüşünü destekleyen bir diğer isim de Reha Oğuz Türkkan'dır. Türkkan, sağ ve sol beyin teorisinin toplumların sosyolojik ve kültürel yapıları üzerinde etkisi olduğu görüşünü ileri sürer. Sağ beyin ve sol beyin teorisinin yazılı kültür ile olan ilişkisinde değinerek Batı toplumunun neden daha çok sol beyin ağırlıklı mantığa dayalı düşünüş biçimine sahip olduklarını şu sözlerle ifade eder: "Yazı, çok yoğun dikkat gerektiren sözel kültürü ve insanlarda anımsama gücünü zayıflatmıştır. Hatta batıda yazı, soldan sağa yazıldığı için, düşünüş şekli de düz çizgi-görsel biçimine dönüşmüş, sol beynin aşırı mantıklı algılayış tarzını ön plana çıkarıp daha hür, duygu ve sezgi ağırlıklı düşünüş tarzını doğu kültürüne bırakmıştır" (Türkkan, 1998: 50; Sezik, 2003: 24).

Bu açıklamalara paralel olarak Batılı araştırmacıların da benzer görüşe sahip olduğu görülmektedir. "*Sözlü ve Yazılı Kültür*" isimli çalışmasında Walter Ong, ilgili konuya ayrıntılı bir biçimde yer vermiştir. İlk zamanlarda toplumlar okuma- yazma yönünü kendi kültürleri ile ilişkili olarak düzenlemişlerse de zamanla bu durumda değişiklik olduğu görülmüştür. Günümüzde okuma-yazma sistemleri yaygın bir biçimde soldan sağa doğru ilerlemektedir. İlk kez Yunanlıların geliştirdiği bu sistemin beynin algılama mekanizması ile de uyumlu olduğu ifade edilir (Ong, 1995). Buradan anlaşılan şu ki soldan sağa ilerleyen doğrusal (lineer) biçimde gelişen okuma- yazma mekanizması zamanla Batı toplumunda sol beyin ağırlıklı bir bakış açısının gelişmesinde ve bu durumun birçok alanda devam etmesinde etkili olmuştur. Zamanla bu yazı sistemi Türk yazı sistemini de etkilemiştir. Doğu ve Batı toplumları arasındaki nöro-kültürel farklılıklarda yazılı ve sözlü kültürün etkisi vardır.

Nöro-kültürel farklılıklarda yazı, konunun sadece bir boyutudur. Yazı dışında masal anlatma, destan söyleme, enstrüman çalma, geleneksel tarım uygulamaları, büyüsel ve dini törenlerde gerçekleştirilen bedensel hareketler gibi birçok kültürel uygulamanın soldan sağa doğru mu yoksa tam tersi mi olduğunun tespiti nöro-kültürel benzerlik ve farklılıkların tespitinde önemli ip uçlar sağlamaktadır (Akkaya, 2021: 100). Bu bağlamda halk bilimi alanında yer alan birçok malzemenin nöro-kültürel yöntemlerle incelenebileceği söylenebilir. Özellikle gelenek içerisinde icra edilen meslekler, el sanatları, oyunlar gibi teknik ve görsel özellikleri olan alanların Türk toplumlarının kültürel yaşantısına ve bu yaşantının doğal ürünü olan halk bilimi metinlerine hangi düzeylerde yansıdığına tespitinde bunun yanısıra Orhun (Göktürk) alfabeleriyle sağdan sola ve yukarıdan aşağıya doğru oluşturulan metinlerin iletişim de dengeyi sağlamış bir toplumun ürünü olup olmadığının tespitine yönelik soruların çözümünün de nöro-kültürel yöntemlerin kullanılabileceği ifade edilmektedir (Akkaya, 2021: 100).

Nöro-kültürel farklılıklar üzerinde etkisi olduğu düşünülen diğer faktörler ise yaşanan coğrafya ve iklim özellikleridir. Konu ile ilgili olarak İbn Haldun, iklim ve fiziki çevre şartlarının bireylerin karakteri ve devlet oluşumları üzerinde etkisini incelemiştir. Bunun sonucunda Doğu ve Batı kültürlerinin düşünme biçimlerindeki farklılıkların yanı sıra coğrafi yapının da bu toplumlar arasındaki nöro-kültürel farklılıklar üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra sıcak ve soğuk iklimlerin bile insanları etkilediğini sıcak iklim insanların neşeli ve rahat yapıya sahip olduklarını buna karşın soğuk iklimlerde yaşayanların daha temkinli, ihtiyatlı ve düşünceli olduğu ifade edilmektedir (İbn Haldun, 2013: 267; Şahin ve Belge, 2016: 453). Bu kapsamda sıcak iklim topluluklarına Araplar, Farmlar vs. gibi Doğu toplumlarına örnek verilebilir. Bu toplumlar sosyokültürel bakımdan incelendiğinde sağ nöro-kültürel özellikler gösterdiği görülür. Soğuk iklimde yaşayan toplumlara ise özellikle Kuzey Avrupa ülkeleri örnek verilebilir. Bunlar sosyokültürel yönden incelendiğinde bunlarında sol nöro-kültürel özellikler gösterdiği ifade edilebilir. Konuya Türkiye özelinde bakıldığında da Anadolu coğrafyasının doğu-batı yönlü olarak hem farklı coğrafi özelliklere hem de farklı iklim koşullarına sahip olduğunu görülmektedir. Bunun sonucunda doğu ve batı bölgelerimizin farklı sosyokültürel özelliklere sahip olduğu söylenebilir.

3. Sağ Beyin ve Sol Beyin Nöro-Kültürel Yaklaşımına Göre Orta Oyunu

Halk bilimsel metinlerde gerçeklik olgusunun tespit edilmesi metnin kurgusal ve fantastik yönünün ortaya çıkarılmasında önemli bilgiler verebilir. Felsefesi açıdan gerçek kavramı zıtlık kavramı ile ilişkilendirilir. Bu yönü-

le metnin gerçeklik boyutundaki artış zıtlıkları da artırmakta bu da doğal olarak metnin eğlendirme yönünü yükseltmektedir. Metnin gerçekliğinin artırılması ise metin içinde yer alan zıtlıkların uçlar da verilmesiyle mümkün olmaktadır. Burada verilen mesaj tıpkı fıkralardaki gibi oluşturulur. Mesajın verilmesiyle birlikte gülme eylemi meydana gelir. Konu ile ilgili olarak Claude Lévi-Strauss geliştirdiği yapısalcılık kuramında tıpkı beyin yapısındaki gibi ikili karşıtlıklar üzerinde durur. Kültür içerisinde birbiriyle ilişki içinde yer alan temel öğelerin karşıtlıklarını ve karşılıklı bağlantısını tespit etmeye çalışır. İnsan beyninin yapısı sebebiyle düşünmede böyle bir ikili karşıtlığın olduğunu belirtir (Levi-Strauss, 1996: 58-167). İnsan beyninin karşılaştırmalı olarak çalışması ve öğrenmeleri bu sayede gerçekleştirmesi kültür çözümlerinde de esas alınan bir yöntemdir. Zira beynin gerçeği algılaması zıtlıklar ve benzerliklerin karşılaştırması ile mümkün olmaktadır. Çalışmamızda inceleyeceğimiz orta oyunu, oyuncuların bir meydana halka gösteri icra etmesi şeklinde gerçekleştirilir. Enver Töre, Karagöz'den geliştirildiği ileri sürülen orta oyunun 'kol oyunu, palanga' gibi isimlerle de anıldığını ifade eder (2009: 2181). Tahsin Konur, orta oyununun Karagöz'ün perdeden meydana transfer edilmesi şeklinde algılansa da Karagöz'den farklı olan yanlarının da bulunduğunu belirtmektedir. Orta oyununun bir gölge oyunu olan Karagöz'den temel farklılığının canlı oyunculardan oluşması olduğunu söyler. Buna karşın her iki tür arasında oyun dağarcığı, güldürme teknikleri, oyun kişileri ve yapı yönünden de dikkate değer benzerlikler bulunduğunun göz ardı edilmemesi gerektiğini vurgular (1995: 47).

Temelde diyaloglardan meydana gelen orta oyununda ilk sırada Pişekâr olmak üzere aktörler sırası geldikçe halkın temsilcisi olan Kavuklu'nun huzuruna çıkarak hesap vermekle yükümlüdür; Hacivat-Karagöz oyunda yer alan Karagöz gibi Kavuklu karakteri de burada halkın temsilcisi olarak karşımıza çıkar (Kudret, 2007a: 65-67). Orta oyununda Pişekâr Hacivat'ın, Kavuklu ise Karagöz'ün benzeri gibidir. Orta oyunun ana karakterlerinden olan Kavuklu oyunun baş komik kişisidir. Bu iki karakter dışında oyunda züppe bir tip olan Çelebi, Kabadayı, Tuzsuz Deli Bekir, mahallenin alığı Denyo, Kavuklu'nun arkasında Cüce, Kastamonulu Hırbo, Kayserili Bakkal, Trabzonlu Laz, Ermeni, Kürt, Arap, Yahudi, kadın kılığına girmiş Zenne, Rum, Rumelili gibi tipler yer alır. Bu karakterlerin hepsi kendine has bir tip özelliği gösterir. Ancak bu çalışmada oyunun ana karakterleri Kavuklu ve Pişekâr üzerinden değerlendirme yapılmıştır. Bu doğrultuda incelenen orta oyunu birbirine zıt iki tipin maceraları ekseninde şekillenmektedir. Sağ beyin- sol beyin teorisinden hareketle bu karakterleri değerlendirdiğimizde Kavuklu'nun (Aptal

Uşak) beynin sağ lobunun, Pişekâr'ın (Efendi) ise sol lobunun özelliklerini taşıdığını söylemek mümkündür. Bu iki karakter tıpkı beynin sağ ve sol lobunun birbirine tamamladığı gibi birbirini tamamlamaktadır. Bu bakımdan Kavuklu ve Pişekâr nöro-kültürel tip kavramı¹ doğrultusunda incelenebilir. İncelemede nöro-anatomik yaklaşım doğrultusunda ele alınan karakterlerden Kavuklu sağ nöro-kültürel tip, Pişekâr ise sol nöro-kültürel tipi temsil etmektedir. Her bir nöro-kültürel tip ortaya çıktığı, değişime uğradığı ve yaşadığı toplumu kültürel kodlarını bünyesinde barındırmaktadır. Bundan dolayı bu tiplere sadece orta oyunu tipleri olarak bakmamak gerekir. Bunlarla seyirci arasındaki çift yönlü etkileşim de burada göz ardı edilmemelidir. Buradan hareketle birbirine zıt karakterlerin oyunu izleyen seyircilerin sağ ve sol lobunun gelişmesine fayda sağlayacağı da düşünülebilir.

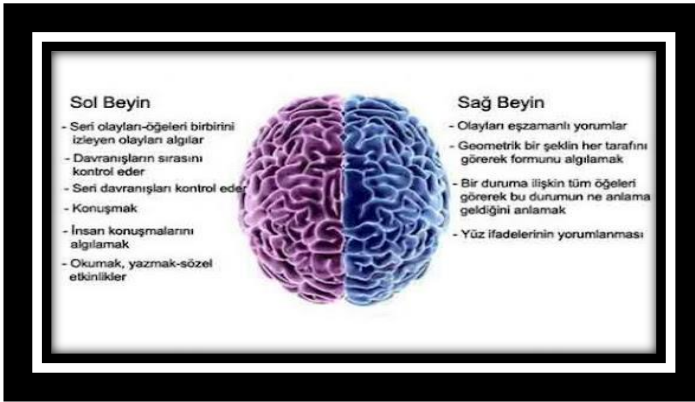
Beynin sağlıklı çalışması her iki yarım kürenin dengeli bir şekilde çalışmasıyla sağlanabilir. Örnek vermek gerekirse eğer bir bireyde sol yarım küre etkin çalışıyorsa bu bireyin yeni bir formül öğrenip, bunu hayatta kullanabilmesi ve yeni bir şeyler geliştirebilmesi için sağ yarım kürenin de etkin bir biçimde çalışıyor olması gereklidir (Tat, 2007: 20). Bu bağlamda zekânın gelişimsel tarzda çalıştığı görülmektedir. Gelişimsel tarz ile kastedilen yaş ve deneyimden hareketle zekânın gelişimidir. Zekâ, zihnin kendini yenileme ve değiştirme gücü olarak topladığı bilgileri, bilişsel fonksiyonlar yaratarak yeni bir durumda, eskiden kazandığı deneyimden faydalanarak daha etkili kararlar verebilecek şekilde çalışmasını sağlar (Tat, 2007: 21). Diğer bir ifadeyle zekânın gelişiminde deneyimlerin payı oldukça büyüktür. Eğer bir toplumda denge söz konusu ise toplumu oluşturan bireylerin her iki nöro-kültürel özelliğinin gelişmiş olduğu söylenebilir. Sağ ve sol nöro-kültürel özelliklerin bir araya gelmesi sonucunda bireyler ortaya yeni bir ürün çıkarır.

4. Nöro-Kültürel Tip Davranış Kalıbına Göre Kavuklu ve Pişekâr

Çalışmanın bu bölümünde nöro-anatomi ve nörobilim alanında yapılan çalışmalar taranarak sağ beyin ve sol beyin teorisinden hareketle 20 maddeden oluşan bir tablo oluşturulmuş ve ilgili tabloda bireylerin davranış kalıplarına yer verilmiştir. Tablo 2 oluşturulurken Sunay Akkaya'nın (2021: 102) geliştirdiği tablodan büyük ölçüde yararlanılmış buna ek olarak ilgili tabloya üç madde daha eklenmiştir. İlgili tablo oluşturulurken büyük ölçüde sağ beyin ve sol beyin teorisi ile ilgili olarak yapılan çalışmalar ve alanyazın incelenmiş ve tablo tasarlanmıştır. Tablo 2'de yer alan nöro-kültürel davranış

¹ Nöro-kültür tip kavramı, Sunay Akkaya tarafından nörobilim ve kültürel çalışmaların harmanlanması sonucu oluşturulmuştur (Akkaya, 2021: 101).

kalıpları bireylerin davranışsal özelliklerinden oluşmaktadır. Bu davranış kalıplarının her ikisi bir bireyde bulunabilir ancak bunlardan yalnızca bir tanesi baskın özellik gösterir. Baskın özellik bireyin herhangi bir olay ve durum karşısında verdiği tepkiye göre gelişir. Yani herhangi bir baskı sonucunda bireyin aldığı karar veyahut verdiği tepki onda hangi loba ait özelliğin baskın olduğunu gösterir. Bu doğrultuda Kavuklu ve Pişekâr'ın belli bir durum karşısında ortaya koyduğu tepkiler orta oyunun ana karakterlerinin hangi nöro-kültürel tip davranış kalıbı sergilediğini ortaya çıkarır. Bireylerin davranış olarak ortaya koyduğu tepkiler de doğal olarak beynin her iki bölümünde de görülebilir. Bu doğrultuda ilk olarak sağ ve sol beyin özelliklerinin yer aldığı resim verilmiş daha sonra ise çalışmada tespit edilen nöro-kültürel tip davranış kalıbına ilişkin özellikler orta oyununun ana karakterleri olan Kavuklu ve Pişekâr metinleri nöro-kültürel tip davranış kalıbı ekseninde incelenmiştir. Bu kalıbın oluşturulmasında beyin araştırmaları, nöro-kültür bilim ile ilgili literatür taranarak (Springer ve Deutsch, 1989'dan alıntılanan Tat, 2007; Bentley, 1999; Yanık, 2007; Carter, 2015; Akkaya, 2021: 102) Tablo 2 oluşturulmuştur.

Görsel 1. Sol Beyin ve Sağ Beyin Fonksiyonları (www.nororezonans.com)

Orta oyununda ilk dikkat çeken karakter olan Kavuklu, gölge oyununda Karagöz tipi ile benzer özellikler göstermektedir. Kavuklu tipi, doğal, sözünü kimseden sakınmayan, halktan kişilere yakın ve genel olarak bilgisiz bir tipi temsil etmektedir. Oyunun ilerleyişi içinde bütün entrikalarda yer alan bu tip, bilip de bilmezliğe, görüp de görmezliğe, anlayıp da anlamazlığa gelecek ya da konuları ters anlayarak oyunun gelişmesine katkı sağlar. Kavuklu bir simge olarak toplumsal eleştirinin temsilcisi olarak kabul edilir (Durmaz, 2018). Kavukluyu tamamlayan diğer ana karakter ise Hacivat karakterinin karşılığı olan Pişekâr (Efendi) tipidir. Bu tip aynı zamanda oyunun anlatıcısı

görevini de yerine getirir. Pişekâr tipi; içten pazarlıklı, arabulucu, kavgaları sakinleştiren, dargınları barıştıran, ağırbaşlı, noksanlıkları gördüğü vakit dilini tutabilen temkinli bir kişidir.

	<i>Sol Beyin (Pişekâr)</i>	<i>Sağ Beyin (Kavuklu)</i>
1	Güvenen	Eleştiren
2	Gerçekçi	Hayalperest *
3	Rasyonel	Sezgisel
4	Acıya dayalı	Hazza dayalı*
5	Farklılıkları gören	Benzerlikleri gören*
6	Savunmacı	Atak*
7	İçsel referansa sahip	Dışsal referansa sahip*
8	Güçlü hafıza	Zayıf hafıza*
9	Geç algılama	Erken algılama*
10	Bireysel	Kolektif *
11	İdare eden	İdare edilen
12	Kibirli	Gururlu*
13	Kendini ifade yeteneği güçlü	Kendini ifade yeteneği zayıf*
14	Kuralcı	Kural tanımayan*
15	Görsel işitsel dönüştüren	İşitsel görsele dönüştüren*
16	Şüpheli	Açık *
17	Olayların dışında	Olayları içinde*
18	Saygı	Sevgi *
19	Tutumlu, cimri	Cömert, müsrif*
20	Mantıklı	Duygusal

*Tablo 2. Nöro-Kültürel Tip Davranış Kalıbı (Tabloda * ile gösterilen kısımlar Sunay Akkaya'nın oluşturduğu tablodan alınmıştır. Bk. Akkaya, 2021: 102).*

Tablo incelendiğinde yatay ve dikey açıdan her özelliğin birbiriyle bağlantılı olduğu görülmektedir. Zıtlıklar arasındaki ilişki sonucunda ortaya çıkan gerçek bilgi, diğer bütün gerçek bilgilerle ilişki kurabilme ve var olan gerçek bilgidен yeni bilgiler türetebilme özelliğine sahiptir. Bu noktada gerçek bilginin mantıksal açıdan test edilebilmesi önem arz etmektedir. Bu aşamada nöro-kültürel tip davranış analizine göre hazırlanmış olan tablo maddelerinin Kavuklu ve Pişekâr metinlerine yansımaları ise şu şekildedir:

4.1. Güvenen Kişiliğe Karşı Eleştiren Kişilik

Sağ nöro-kültürel tipler eleştirel yönü yüksek olan kimselerdir. Bu kişiler kolay kolay kimseyi beğenmez, genellikle kişilerde kusur arama eğilimi gösterirler. Sağ lobu etkin olan bireyler görünüşe odaklanırken sol lobu etkin olan bireyler ise işleve odaklanır. Sol nöro-kültürel tipler genellikle karşı

tarafa güvenen, dış görünüşe dikkat etmeyen kişilerdir. Bu bağlamda Kavuklu sağ nöro-kültürel tip özelliği gösterirken Pişekâr sol nöro-kültürel özellik göstermektedir. Aşağıda yer Kavuklu ve Pişekâr diyalogu eleştiren-güvenen nöro-kültürel tip davranış kalıbına örnektir.

KAVUKLU: (Kahkaha ile gülererek) İsmail, bunlar da kim?

PIŞEKÂR: Efendim bu çocuklar yeni kiracı, benim elimde büyüyen çocuklar. Neden sordun?

KAVUKLU: Deli midirler diye sordum?

PIŞEKÂR: Ne demek? Neden deli olsunlar?

KAVUKLU: Bunlara bu bezli paravanayı ev diye sen mi kiraladın?

PIŞEKÂR: Elbette. Sen gözünü sil de öyle bak! Dudukluğu gibi canım eve “paravana” diyorsun. Hadi hadi sen kendi derdine yan, bir kere gözünün çapağını sil de bak.

KAVUKLU: Ulan, dürbünle baksam zirva tevil götürmez (*Fotografçı, Kudret, 1973*).

4.2. Gerçekçi, Hayalperest

Doğuştan gelen hayal kurma kabiliyetleri ile sağ nöro-kültürel tipteki bireylerin sorulara verdikleri farklı yanıtlarla dikkat çeker. Sorunlar karşısında hayal güçleri sayesinde geliştirdikleri çözümler diğer gruptaki bireylerden farklılık gösterir. Hayalci düşünce şekli sözel boyuttaki çağrışımla da belirlenebilir. Çağrışımcı yaklaşım hayalci düşünce şeklini günümüzde en eksiksiz açıklama biçimi olarak kabul eder (Akkaya, 2021: 7). Geleneksel halk tiyatrosunda karşılıklı konuşmalarda görülen çağrışımlar yoluyla ortaya çıkan yaratıcı düşünce biçimi daha çok tekerleme ve bilmecelelerin söylenmesinde görülmektedir. Bu doğrultuda orta oyununda Kavuklu ile Pişekâr'ın atışmaların da çağrışımlar aracılığıyla ortaya konmuş sınırsız sayıda örnek mevcuttur. Bu konuşmalarda sağ nöro-kültürel tip olan Kavuklu'nun, çağrışım yöntemini kullanarak görünür de yanlış anlama gibi olan ancak dil sürçmeleri aracılığıyla söylediği ifadeler sözsel alanda yenilikçi ve hayalci düşünme rolünü karşılamaktadır.

Orta oyunun muhavere bölümünde Kavuklu ve Pişekâr karşılıklı söyleşmeleriyle izleyenlerinde sağ ve sol nöro-kültürel düşünme deneyimi yaşamalarını sağlamaktadır. Pişekâr ve Kavuklu ikilisini izleyenler her iki tipin iç dinamiklerinin birbirinden farklı olduğunu anlar. Bilhassa yeri geldiğinde lafını esirgemeyen Kavuklu'nun muhavere bölümünün başrolünü üstlendiği görülür. Kavuklu izleyicinin sağ lob özellikleri arasında yer alan yenilikçilik ile hayalcilik özelliklerinin gelişmesini sağlar. Kavuklu'nun gösterisinde kendiliğinden ortaya çıkan bir oyun ve eğlence anlayışı vardır. Bu düşünme bi-

çimi çağrışım yoluyla sağ nöro-kültürel tipin, sol nöro-kültürel tipe verdiği yanıtlarla ortaya konmaktadır. Çivi Baskını oyununun muhavere bölümünde Pişekâr'ın sorduğu gerçekçi sorulara Kavuklu'nun verdiği yanıtlar sağ nöro-kültürel tip özelliği gösterirken Pişekâr'ın sorduğu sorular ise sol nöro-kültürel tip davranış kalıbı özelliğine aittir. Aşağıda orta oyunu metinlerden alınan Kavuklu ve Pişekâr arasında geçen diyalogda da hayalperest ve gerçekçi özellikler ekseninde sağ ve sol nöro-kültürel tip davranış kalıbına örnek olarak verilebilir.

PIŞEKÂR: Neden bu derece evhâma kapıldınız?

KAVUKLU: Sen deli misin be adam? Biz ne hamama kapandık, ne de o tarafta uğramadık bile.

Ne hamamı sayıklıyorsun sen?

PIŞEKÂR: Arz edemedim. “Hamam” değil de, “Neden o derece ürktünüz?” dedim.

KAVUKLU: Ulan, ben hayvan mıyım?

PIŞEKÂR: Aman efendim, estağfurullah! Öyle demedim. “O âni havf neden icap etti?” dedim.

KAVUKLU: Hav hav hav!

PIŞEKÂR: Efendim ne hırlıyorsunuz?

KAVUKLU: Seni taklit ediyorum. Allah rahmet eylesin, sahibin seni güzel yetiştirmiş (*Çivi Baskını*, Kudret, 2007a).

4.3. Rasyonel, Sezgisel

Rasyonel insan tipi; akıl temelli, mantıklı kararlar alan, aklın kurallarını uygulayarak yaptığı hataları tekrarlamayan, öz denetim sahibi kişidir. Mantığına uygun olmayan şeyleri bulup çıkarmaya meraklıdır. Bu tipte yer alan kişiler sol nöro-kültürel tip davranış kalıbı içinde değerlendirilir. Sezgisel, duyuyla algılanamayan ve bilinmeyen olasılıkları gören, içe dönük, yargılayıcı insan tipi sağ nöro-kültürel davranış kalıbı içinde değerlendirilir. Sezgi yönü güçlü olan bireyin, doğal olarak yaratıcılık ve esin kaynağı da güçlüdür. Bu bakımdan sezgileri ve yaratıcılık yönü güçlü olan Kavuklu sağ nöro-kültürel tip davranış özelliği göstermektedir. Pişekâr ise ona kıyasla daha akılcı ve temkinlidir bundan dolayı o sol nöro-kültürel tip davranış kalıbına uygundur.

PIŞEKÂR: Bak Hamdi'ciğim işte dükkâna geldik. Bu dükkânın havası gayet iyi olduğu gibi, üstünde odaları ve altında sarnıcı ve pencereleri ise denize nazırdır.

KAVUKLU: Sen de yalan dendi miydi, artık senin üzerine yalan söyleyecek olmaz. Zira beni dükkân diye getirdiğin yer dükkân değil, adeta sokaklarda köpek yavrularının yattıkları çalı çırpıdan yapılmış kulübelere benziyor.

Ben burada kunduracılık edemem, zira ben buraya sığmam. Bir de “Üstünde odalar var ve havası gayet iyi, hatta deniz görüyor” diyorsun. Ulan insafsız herif, buradan deniz değil, Göksu deresi bile gözükmüyor. Bunun üstünde oda değil tavanın çatısı bile yok. (*Kunduracı*, Kudret, 1975).

4.4. Acıya Dayalı, Hazza Dayalı

Sol nöro-kültürel tip acıya dayalı özellikler gösterirken sağ nöro-kültürel tip hazza dayalı özellikler gösterir. Orta oyununda Kavuklu sağ nöro-kültürel tip olarak hazza dayalı iken Pişekâr sol nöro-kültürel tip olarak acıya dayalı bir karakteri temsil etmektedir. Kavuklu ve Pişekâr tipinin sahip olduğu özellikler iki tip arasındaki çatışmanın merkezinde yer alır. Aşağıda yer alan diyalogda Kavuklu karısını terk etmiş ve evden çıkarak Pişekâr'ın yanına gelmiş ve burada bir ev tutmuştur. Bu esnada karısı onu aramak için Pişekâr'ın yanına gelir ve durumu anlatır. O sırada Kavuklu kendi karısını tanımaz ve ona sarkıntılık etmeye çalışır. Burada Kavuklu karakterinin hazza dayalı bir karakter olduğu görülmektedir. Diyalog şöyledir:

KAVUKLU: Aaa! Bu ne güzel karı bel! Dur şuna biraz sulanayım (diyerek Pişekâr'ın yanına gider.) -Tosun, bu kimdir? Böyle her avanta senin eline mi düşer? Parmağım içinde ha!

PIŞEKÂR: Haydi cehennem ol, şuradan yıkıl, evine git otur, öyle her şeye karışma! (Derse de, Kavuklu dinlemeyerek.)

KAVUKLU: Vay, şekerim safâ geldiniz. Böyle nereden teşrif ettiniz? (Diye bu sefer de karıya laf atar.)

KARI: Haydi, şuradan yıkıl, pis herif! Sen nerden geldin başımıza musallat oldun? Cehennem ol, defol şuradan! (Pişekâr'a.) -Tosun Efendi, bu men-debur herif kimdir? Baksanız a, lâkırdı atıp duruyor.

PIŞEKÂR: Haydi çekil oradan canım; evine git! (Derse de, Kavuklu kulak asmayarak ve yanlarından doluşarak hanımın arkasındaki cariye.)

KAVUKLU: Vay, ablacığım, sen de güzelsin ama hanımınız bütün bütün şeker. Kuzum, hanım ablacığım, baksana hanımın bana darılıyor, şuna söyle de darılmasın ne olur! (Demesi üzerine, Arap cariye ayağından pabuçlarını çekerek Kavuklu'ya birkaç tane vurur ve kovalayarak evine kadar kaçar.) (*Büyücü*, Kudret, 2007a: 171).

4.5. Farklılıkları Gören, Benzerlikleri Gören

Sol nöro-kültürel tipler farklılıkları görebilirken sağ nöro-kültürel tipleri daha çok benzerliklere odaklanmaktadır. Bu bağlamda Kavuklu ve Pişekâr arasında geçen diyalogda Pişekâr farklılıklara odaklanabilirken Kavuklu'nun ise daha çok benzerliklere yöneldiği görülmektedir. Bu diyalogda Pişekâr farklılıklara odaklanırken Kavuklu lakırdı ile Bakırcı Hoca arasında benzerlik ilişkisi kurmuş ve benzerliklere odaklanmıştır.

PIŞEKÂR: Aman efendim, lakırdı serencamın en tatlı yerinde kesilir mi?

KAVUKLU: Kim bu Bakırcı Hoca?

PIŞEKÂR: Canım “Bakırcı Hoca” diyen var mı a birader? Sen “tersi” “teres” anlıyorsun.

KAVUKLU: Canım, “Başından geçeni anlat diyorum”. (*Büyücü Hoca*, Kudret, 1973).

4.6. Savunmacı, Atak

Sol nöro-kültürel davranış kalıbı uygun olan Pişekâr savunmacı özellik gösterirken sağ nöro-kültürel davranış kalıbına uygun olan Kavuklu ise atak bir karakter özelliğine sahiptir. Bu özelliklere ilişkin diyalog metni aşağıda yer almaktadır.

PIŞEKÂR: Ha anladım. Sen mutemed.

KAVUKLU: Musibet sensin. Ulan, şimdi şu münasebetsizliğin ne lüzumu var durup dururken?

PIŞEKÂR: Yanlış anladın. Sen mal sahibinin bir mümessili.

KAVUKLU: Şimdi, benim anladığımı doğrultun mu sanki.

PIŞEKÂR: Anladım iki gözüm. Sen benim anladığımı anlamadın.

KAVUKLU: Uzatma İsmail, sözümü bitireyim (Kudret, 1973). (*Büyücü Hoca*)

Orta oyunun genelinde Kavuklu ve Pişekâr arasında geçen diyaloglarda Kavuklu atak karakteri Pişekâr ise savunma durumundaki karakteri temsil eder. Kavuklu ve Pişekâr'ın atak ve savunmaya yönelik olarak yaptıkları davranışlar yalnızca kavga etmeleri ve birbirlerine vurmalarına yönelik değildir. Bazı durumlarda Pişekâr'ın da kendini savunmak için Kavuklu'ya vurduğu görülür.

4.7. İçsel Referansa Sahip, Dışsal Referansa Sahip

Bazı kişiler düşünceleriyle ilgili olarak referans alma gereği duyarlar. Bu referans alma işini kişi kimi zaman kendi kendine kimi zamanda başkalarına danışarak yapar. İç referansa sahip olan kişiler kararlarını kendi hislerine ve fikirlerine dayalı olarak verirler. İyi bir iş yaptıklarında veya verdikleri kararlarda kendi içgüdülerine göre hareket etmeyi tercih ederler. Dış referanslı kişiler ise karar verirken başkalarının fikirlerini önemser ve her konuda başkalarından fikir almayı önemserler. Aşağıdaki diyalogda sol nöro-kültürel tip özelliği gösteren iç referanslı Pişekâr ve sağ nöro-kültürel tip dış referanslı Kavuklu'nun konuşmalarına yer verilmiştir.

PIŞEKÂR: Efendim, öyle birdenbire ne oldunuz? Altüst oldunuz? Vah vah! Galiba ürktünüz.

KAVUKLU: Biz dalgın dalgın giderken birdenbire mezar taşı gibi seni karşımda görünce dünyayı şaşkırdım. (Bir eliyle şalvarının arkasını muayene

ederek yüzünü ekşitir, bir kazâ olduğunu anlatmak için elini koklar, bir kerâhet vasfı alır.²)

PİŞEKÂR: Aman, efendim, ne oldu?

KAVUKLU: Elinin körü oldu. Be adam, öyle dimdik yolun üstünde duracak ne vardı? Kim olsa, elbette birdenbire korkar. O bir şey değil, bu hâlde eve nasıl gideceğim? Ondan sonra, evdekilere ne cevap vereceğim? Hay mu-sibet herif hay! (Apışarak bir iki adım yürür.) (*Büyücü Hoca*, Kudret, 2007a).

Dış referanslı tip olan Kavuklu korktuğu zaman yüz şeklinin değiştiğini belirterek eve gittiğinde evdekilere bu durumu nasıl açıklayacağını düşünür çünkü onların kendisi hakkında ne düşündüğünü önemser. Pişekâr ise onun tam tersidir. Pişekâr'ın içi rahatsa sorun yoktur, dışarıdakiler ne derse desin umurunda değildir. Buradan da Pişekâr karakterinin iç referanslı olduğu açıkça görülmektedir. Dış çevrenin düşüncesi onu etkilemez.

4.8. Güçlü Hafıza, Zayıf Hafıza

Sol nöro-kültürel tipler genellikle güçlü hafızalarıyla dikkat çekerken sağ nöro-kültürel tiplerde ise bu durumun tam tersi görülmektedir. Bu bağ-lamda aşağıda yer alan diyalogda Pişekâr'ın güçlü hafızaya Kavuklu'nun ise zayıf bir hafızaya sahip olduğu görülmektedir. Diyalogda Kavuklu Pişekâr'ı görünce tanıyamaz. Ancak Pişekâr onu hemen tanımıştır. Burada Kavuk-lu'nun hafızası zayıf olduğu için onu hatırlamakta zorlandığı görülmektedir.

PİŞEKÂR: Birader, işin de burada gücün de burada.

KAVUKLU: Ne münasebet be efendim. Sen yol kesen misin?

PİŞEKÂR: Hayır efendim. Ne kutta-i tarik, ne de bir düşman.

KAVUKLU: Ben ne Kutucu Tarık'ı tanırım ne de senin düşüp düşmemene karışırım. Çekil de herkes yoluna gitsin.

PİŞEKÂR: Galiba beni tanımadınız, birader.

KAVUKLU: Hayır tanımadım.

PİŞEKÂR: Canım, tanımadım. Zorla mı tanıtacaksın? Çekil de yoluma gide-yim diyorum. Buralarda duracak halde değilim. Ona da sen sebep oldun. Bir de yolumdan alıkoymak istiyorsun (*Büyücü Hoca*, Kudret, 1973).

4.9. Olayları Geç Algılama, Olayları Erken Algılama

Sol nöro-kültürel tipe sahip karakterin olayları genellikle geç algıladığı, buna karşın sağ nöro-kültürel tip özelliğine sahip olan karakterin ise olayları daha erken algıladığı görülmektedir. Aşağıda yer alan diyalogda Pişekâr olayları geç algıladığı için sol nöro-kültürel davranış kalına ait özellik gös-

² Kerâhet vasfı alır: (sözcükler yerinde kullanılmamış) “pis bir koku alır”, “donuna kaçırdığını anlar” vb. gibi bir şey demek isteniyor (Kudret, 2007a: 194).

terirken Kavuklu'nun ise onun tam tersi özellik göstererek olayları daha erken algıladığı görülmektedir.

PIŞEKÂR: (Bahçeden fırlayarak aranır.) Hamdi Efendi, birader, bir zurna sesi duydum. Nerede o?

KAVUKLU: Görmedim. Ne olacak, İsmail böyle telaşlı telaşlı zurna arıyor-sun?

PIŞEKÂR: Canım, senin nene lâzım! Sen zurnacıyı haber ver.

KAVUKLU: Ne gördüm, ne duydum.

PIŞEKÂR: Demek ki bana öyle geldi. (Döner, içeri girer.)

KAVUKLU- (Zurnayı daha kuvvetli olarak çalar ve saklar.) Şimdi döner bu herif.

PIŞEKÂR: (Derhâl fırlayarak.) Hamdi Efendi, ne tarafa gitti?

KAVUKLU: Kim?

PIŞEKÂR: Efendim, zurnacı.

KAVUKLU: Bilmem.

PIŞEKÂR: Canım, efendim, nasıl "bilmem"? Kulağının dibinde öter de, bilmem olur mu? Lâtifeyi bertaraf et de, rica ederim söyle. Elbette gördün.

(Pişekâr gider. Kavuklu, zurnayı şiddetle çalar ve saklar.)

PIŞEKÂR: (Derhâl gelir.) Buyurun, işte şimdi çaldı.

KAVUKLU: Ben de gördüm. Şu sokaktan çıktı, şu sokağa saptı. İsmail, seslenmeğe meydan olmadı. Merak etme, ben bekliyorum, görür görmez çevireceğim. Haydi, sen rahatına bak. O da neredeyse gelir zannederim. (Pişekâr yürür. Kavuklu zurnayı çıkarır, kuvvetle üfler.) (*Bahçe, Kudret, 2007a: 159*).

Yukarıda yer alan diyalogda Kavuklu detaylara takılmadan bütünü görebilen bir karakterdir. Olayları hızlı bir biçimde anlar buna karşın Pişekâr onun tam tersidir, detaylara takılır. Bu nedenle olayların geç farkına varır. Diyalogda Kavuklu Pişekâr'a bir oyun oynamış ama Pişekâr sol nöro-kültürel tip karakter özelliğine sahip olduğu için bu oyunu oldukça geç fark etmiştir. Kavuklu sağ nöro-kültürel tip özelliği gösterdiği için olayları hızlı bir şekilde kavramaktadır.

4.10. Bireysel Hareket Eden, Kolektif Hareket Eden

Bireysel olarak hareket etme sol nöro-kültürel tip davranış kalıbına ait bir özellik iken kolektif hareket ise sağ nöro-kültürel tip davranış kalıbına ait bir özelliktir. Bu bağlamda Kavuklu karakterinin çeşitli menfaat sahipleri ile iş birliğine dayalı hareket ettiği dikkat çekerken yardımlaşmaya ve diğer bireylerin eylemlerine uyumlu şekilde davranmaya özen gösterdiği görülür. Pişekâr ise bireysel özgürlüklerini ön plana alan bir karakterdir. Pişekâr bu doğrultuda kendi amaçlarına göre hareket eder. Orta oyununda Pişekâr ço-

ğunlukla Kavuklu ile bir arada bulunurken Kavuklu'nun diğer bütün karakterle iç içe ve ilişki içinde olduğu görülmektedir. Sağ ve sol nöro-kültürel tipler orta oyunun bölümleri açısından incelendiği aşağıdaki tabloda hangi bölümde bireysel karakterin ağırlıkta olduğu hangi bölümde kolektif karakterin ağırlıkta olduğu daha net görülecektir.

<i>Orta Oyununun Bölümleri</i>	<i>Bireysel Sol Nöro-Kültürel</i>	<i>Kolektif Sağ Nöro-Kültürel</i>
Mukaddime	Pişekâr	-
Muhavere	Pişekâr	-
Fasıl	-	Kavuklu
Bitiş	Pişekâr	-

Tablo 3. Orta Oyununun Bölümlerine Göre Sağ ve Sol Nöro-Kültürel Tip Davranış Kalıbının İncelenmesi

Tabloyu incelediğimizde giriş, muhavere ve bitiş bölümünde bireysel özellikler gösteren Pişekâr'ın ağırlıklı olarak yer aldığı görülmektedir. Buna karşın oyunun fasıl bölümünde kolektif özellik sergileyen Kavuklu'nun bulunduğu görülmektedir. Oyunun giriş, muhavere ve bitiş bölümlerinde Kavuklu ve Pişekâr arasında karşılık atışmalar dikkat çeker. Özellikle muhavere bölümünde karşılıklı çene yarışı hız kazanır. Oyunun fasıl kısmında Kavuklu ve oyunun diğer bütün karakterleri bir arada yer alır. Bu bölümün ana karakteri Kavuklu'dur. Orta oyunun diğer karakterleri ile Kavuklu arasında birinci dereceden ilişkiler mevcuttur. Pişekâr ise işlerini daha çok Kavuklu üzerinden yürütmektedir. İş yapmaktan çok başkalarını çalıştırıp onun üzerinden kazanç sağlamayı daha çok tercih eder. Onun temel prensibi bireysel hareket etmektir. Kendi çıkarları her şeyden üstündür.

4.11. İdare Eden, İdare Edilen

Sol nöro-kültürel tipe ait karakter idare eden pozisyonunda yer alırken sağ nöro-kültürel tipe ait karakter ise idare edilen pozisyonunda yer almaktadır. Benzerliklere odaklanması ve kolektif yaşama uygun bir karaktere sahip olması sağ nöro-kültürel tipin daha çok yönetilen pozisyonda yer almasını sağlar. Bu bağlamda aşağıda yer alan diyalogda Pişekâr sol nöro-kültürel tip davranış kalıbının özelliklerini taşımakta yani idare eden pozisyonunda yer almaktadır. Buna karşılık Kavuklu ise sağ nöro-kültürel tip davranış kalıbı özellikleri taşımakta ve idare edilen konumunda bulunmaktadır.

KAVUKLU: İşte İsmal'ciğim ne olursa senden olur. Seni gökte ararken yerde buldum. Allah seni karşıma çıkardı. Ne yap yap bana bir iş bul.

PIŞEKÂR: Hazır elimin altında küçük bir dükkân var. Seni oraya yerleştireyim. Biraz sermayede tedarik ederiz. Geçinip gidersin.

KAVUKLU: Hay Allah senden razı olsun İsmail Efendi.

PIŞEKÂR: İşte dükkân burada. Sermayesi de benden, işletmesi senden. Şol şart ile ki kazandığın paranın yarısı senin.

KAVUKLU: Yarısı benim.

PIŞEKÂR: Öteki yarısı senin olursa bana ne kalır? Şimdiden söyleyeyim. İleride “Para kazanamadım, şöyle oldu, böyle oldu, hamhum şaralop istemem.

KAVUKLU: Hay hay birader. Ticaret edelim de, işte söylüyorum yarısı senin, yarsısı benim. (Dükkâna girer.) (*Kanlı Nigar*, Kudret, 1975).

İncelenen diyalog metninde Pişekâr’dan Kavuklu’nun yardım istemesi, Pişekâr’ın kendi isteğine göre Kavuklu’yu yönlendirmesi, Kavuklu’nun onun isteklerine uygun hareket etmesi Pişekâr’ın idare eden Kavuklu’nun ise idare edilen konumunda olduğunu göstermektedir.

4.12. Kibirli Kişilik Özelliği, Gururlu Kişilik Özelliği

Kişinin kendisini beğenmesi gurur iken kişinin kendisini herkesten üstün görmesi ve herkese karşı üstünlük taslaması kibirdir. Gurur özelliğinde herkesten en iyisini yaparım düşüncesi hâkim iken kibir özelliğinde bu işi benden başka yapacak kimse yoktur düşüncesi hâkimdir. Aşağıda yer alan diyalogda sol nöro-kültürel tip özelliği gösteren Pişekâr kibirli iken sağ nöro-kültürel tip özelliği gösteren Kavuklu ise gururludur. Diyalogda Pişekâr gösterdiği evi oldukça beğenmekte ve kendini üstün görmektedir. Kavuklu, Pişekâr’ın evini beğenmediği halde, evin hiçbir şeyi eksik değil, diyerek lafı Kavuklu’nun ağızına tıkamaktadır. Ancak Kavuklu’yu ikna etmekte zorlansa da en sonunda eve girerler.

PIŞEKÂR: Elbette bu efendim. Nasıl? Methettiğim kadar yok mu?

KAVUKLU: Yoo! Neme lazım, bu kadar olur! Ulan, bunun neresi ev?

PIŞEKÂR: Halt etmişsin sen. Saydıklarımın hangisi eksik?

KAVUKLU: Saydıklarının bir tanesi yok ki eksik olsun.

PIŞEKÂR: Efendim nesi var? Fena mı?

KAVUKLU: Ben de onu söylüyorum. Hiçbir şey yok.

PIŞEKÂR: Gördün mü doğru sözü! Bak efendim, bir de içeriye gidelim. (Şak-şakla parmaklığı sıyırır.) Buyurun! ...

KAVUKLU: Şimdi kapı açıldı mı?

PIŞEKÂR: Öyle ya!

KAVUKLU: Peki deminki patırtı neydi?

PIŞEKÂR: Efendim bakımsızlıktan gerek kilit, gerekse menteşeler paslanmış da bazı sedâlar yaptı. Buyurun buyurun! (İçeri girerler.) (*Bahçe*, Kudret, 2007a: 125).

4.13. Kendini İfade Yeteneği Güçlü, Kendini İfade Yeteneği Zayıf

Beynin sol tarafını etkin kullanan sol nöro-kültürel tipler kendilerini doğru, etkili ve kolayca ifade edebilme özelliğine sahipken beynin sağ tarafını etkin kullanan sağ nöro-kültürel tipler ise duygu ve düşüncelerini ifade etmede yetersiz kalma, kelimeleri anlamama veya yanlış kullanma gibi özellikler göstermektedir. Bu bağlamda sol nöro-kültürel tip davranış kalıbı özelliği gösteren Pişekâr kelimeleri seçerek doğru ve özenli bir biçimde kullanırken Kavuklu ise Pişekâr'a kıyasla kendini ifade etmekte zorlanmaktadır. Diyalogda Kavuklu'nun kelimeleri doğru çıkaramadığı, göstergelerin anlamları hakkında bilgi sahibi olduğu halde genellikle doğru kelimeleri tercih etmekte zorlandığı görülmektedir. Bu durum tipik olarak sağ lobu etkin kullanan bireylerin özellikleri arasında yer almaktadır. Bu bağlamda aşağıda yer alan diyalog incelendiğinde durum daha net anlaşılacaktır:

PIŞEKÂR: Hayır efendim. Düşün filan değil. Bizim Ağa hazretleri musikiye, daha doğrusu saza merak buyurdular da.

KAVUKLU: Ne sazi? Ağa sepet mi örecek? (*Kızlar Ağası*, Kudret, 1975).

4.14. Kurallara Uyan, Kurallara Uygun Davranmayan

Beynin sol lobu etkin olan bireyler yani sol nöro-kültürel tipler daha çok kuralcı iken sağ lobunu etkin kullanan bireyler ise daha çok kurallara uygun hareket etmeyen bireyler olarak dikkat çeker. Orta oyununda incelenen karakterlere bakıldığında Pişekâr kuralcıdır ve Kavuklu'yu kuralları bilmemekle ve cahil olmakla itham eder. Kavuklu'ya yönelik bu itham onun yalnızca yazılı kültüre ait bir tip olmasından kaynaklanmamaktadır. Kavuklu'nun toplumsal kurallar içerisinde önemli bir yeri olan görgü kurallarına uymasından dolayı Pişekâr tarafından cahil olarak nitelendirilmektedir. Bu bakımdan aşağıda yer alan diyalog incelendiğinde sol nöro-kültürel tip özelliği gösteren Pişekâr kuralcı iken sağ nöro-kültürel tip davranış kalıbı özelliği gösteren Kavuklu'nun ise kural tanımazlık özelliği gösterdiği görülmektedir.

PIŞEKÂR: Affedersiniz, birader, yanlış anladınız. Sizi tanıdığımı anlatmak için, silsilenizden mi, yoksa doğruca sizin şahsınızdan mı başlayayım?

KAVUKLU: Sen dayağa kaşınıyorsun galiba. Ağzını topla da yol ver. Belaya girmeden şuradan def olayım.

PIŞEKÂR: Müsaade buyurunuz, Hamdi Efendi. Birader, size hayırlı müjdeler vereceğim.

KAVUKLU: Peki, anladık, benim ismimi biliyor, belki de yakından tanıyor-sun. Fakat silsilemden mi, yoksa benim yüzümden mi başlayacağını söy-

lemek ne oluyor? Canın dövüş istiyorsa, hodri meydan. Buyurun Allah ya sana verir ya da bana. (*Büyücü Hoca, Kudret, 1973*).

Yukarıda verilen diyalogda Pişekâr Kavuklu'nun adab-ı muaşeret kurallarına uygun olarak hareket etmediğinden yakınırken Kavuklu'nun ise Pişekâr'ın uyduğu adab-ı muaşeret kurallarına uymamakta direndiği görülmektedir.

4.15. Görsel Bir İfadeyi İşitsel Bir İfadeye Dönüştüren, İşitsel Bir İfadeyi Görsele Dönüştüren

Sol nöro-kültürel tip özelliği gösteren karakterler genellikle görseli işitsel dönüşürme özelliği gösterirken sağ nöro-kültürel tip özelliği gösteren karakterler ise daha çok işitsel görsele dönüşürme özelliği sergiler. Orta oyunu diyalogları incelendiğinde Pişekâr'ın görseli işitsel dönüşürdüğü başka bir deyişle işitsel özellik gösterdiği görülmektedir. Pişekâr'da görüntü ve hareketten ziyade sözün önemli olduğu görülür. Kavuklu'nun ise daha çok işitsel görsele çevirdiği ve görsel özellikler gösterdiği dikkat çeker. Bu özellik onun orta oyununda en hareketli ve canlı tip olmasını sağlamaktadır. Pişekâr'ın yönelttiği işitsel sorulara görsel yanıtlar verme eğilimi gösterir. Aşağıdaki diyalog incelendiğinde bu özellikler daha detaylı görülecektir.

KAVUKLU: Ay İsmail, sen misin? Hay Allah iyilik versin. Ulan İsmail az zamanda çok değişmişsin. (Kollarını açar, Pişekâr'a gider, müsafaka ederler) Hay Allah iyilik versin. Âlim Allah tanımadım.

PİŞEKÂR: (iki tarafından öptükten sonra çekilir) Hayır, biraderim, hiç de eski tadın kalmamış.

KAVUKLU: Sen tatlı tarafımdan öperdin de onun için.

PİŞEKÂR: Her ne hal ise. Ayol, aylar, haftalar geçti, ne geldin aradın, ne de bir haber yolladın. Artık senden ümidimizi kesmiştik. Doğrusu pek vefasızmışsın birader.

KAVUKLU: Benden vefa'lısını bul da boza içelim. Sen ne Vefa'sını soruyorsun İsmail? Bir kere ben neler geçirdim, onu sor da, ondan sonra nereli olduğumu sorarsın (*Büyücü Hoca, Kudret, 1973*).

Yukarıda verilen diyalog incelendiğinde Kavuklu'nun görme ile alakalı kelimeleri daha sık kullandığı ve anlatımlarını daha çok görsel canlandırmalara dayalı olarak gerçekleştirdiğini görülmektedir. Buna karşın Pişekâr'ın ise daha çok gördüklerini söylediği ve görseli işitsel çevirdiğini söylenebilir.

4.16. Şüpheli Karakter, Açık (Aleni) Karakter

Şüpheli özellik sol nöro-kültürel tipe ait bir özellik iken açık ve aleni olma ise sağ nöro-kültürel tip davranış kalıbına mahsustur. Bu bağlamda

aşağıda yer alan diyalog incelendiğinde Pişekâr'ın şüpheci Kavuklu'nun ise açık ve aleni özellikleri bünyesinde taşıdığı görülmektedir.

PIŞEKÂR: Efendim, anladım. Biraz keyif edecek. Galiba beraberinde rakısı da var.

KAVUKLU: Öyle olacak, İsmail. Koyundan bir şişe çıkardı. Bizim nemize lazım, ne içerse içsin (Fincanı, bardağı alır, getirir). –Al bakalım kaba müşterisi.

KAYSERİLİ: (Ali)– İşte zevk dediğin böyle olur.

KAVUKLU: (Kıçını kaşıyarak) Meze ister misin? (*Kâğıthane Sefası*, Kudret, 1975).

Diyalogda Pişekâr'ın olaya şüpheyle baktığı görülmektedir. Bu durum Pişekâr'ın tedbirli ve temkinli olmasından kaynaklanmaktadır. Pişekâr her işin aslını araştıran ve bir mantık arayan bir kişidir. Bu da onun sol nöro-kültürel tip davranış kalıbı içerisinde yer aldığını gösterir. Ancak Kavuklu davranışlarında açık ve alenidir. Herkesle her durum içinde yer alabilir. Genellikle detaylara girmez ve olayları fazla irdelemez. Bu da onun sağ nöro-kültürel tip davranış kalıbı içerisinde yer aldığını gösterir.

4.17. Olaylara Dışardan Bakan–Olaylara İçerden Bakan

Herhangi bir olay karşısında verilen tepkiler kişiden kişiye farklılık gösterir. Bazıları olay kendi başına gelmiş gibi olaylar karşısında tepkisini gösterirken bazıları ise olay kendi başına gelse dahi tepkisiz kalabilmektedir. Bu durum kişiye göre değişiklik göstermektedir. Bu bağlamda olayların dışında yer alma sol nöro-kültürel tip davranış kalıbı özelliğine sahip kişilerde görülürken olayların içinde yer alma sağ nöro-kültürel davranış kalını özelliğine sahip kişilerde görülmektedir. Pişekâr, bilgiç, her kalıba girebilen, düzgün konuşan, görgü kurallarına hâkim, ölçülü, ağırbaşlı, yeri geldiği vakit anlaşmazlıklara çözüm üretebilen kolayca değişebilen bir kişidir. Genellikle bilgisi yüzeyseldir. Her konudan anlar ve nabza göre şerbet vermeyi iyi bilir. Kendi çıkarları söz konusu olduğunda birtakım kusurları ve aykırılıkları görmezden gelir. Mahallenin muhtarı, çöpçatanı ve arabulucusudur. Hiçbir şeye bulaşmadan kolayca işlerini yürütür ve olayların dışında kalır. Kavuklu ise her zaman kendisini olayların merkezinde bulur. Genelde kabak hep Kavuklu'nun başına patlarsa da çoğunlukla durumu kurtarır. Kavuklu her zaman olayların içindedir. Orta oyunun fasıl kısmında diğer tiplerle ilişki içerisinde yer alır ve orada yer alan kişilerin sorunlarına çare bulmaya çalışır. Pişekâr'ın kendisi için bulduğu işte çalışır. Aşağıda yer alan diyaloglar incelendiği karakterlerin özelliği daha iyi görülecektir. İlk diyalog Büyücü Hoca oyunundan alınmıştır burada olayların merkezinde yer alan Kavuklu kendisinden borcunu

istemek için gelen borçlularına borcunu ödemek istemez, onları büyü ile dondurup borcunu ortadan kaldırmak ister.

KAVUKLU: Sen şuradan namusunla çekilir gider misin, yoksa belânı vereyim mi?

KAYSERİLİ: Senden gelecek belâ ne ola ki! Gorkanın aklına şaşarım. Sen de adam mısın, gıl guyruk herif!

KAVUKLU: Anladım, sen belânı arıyorsun. (Gider, defteri, değneği evden alır, gelir.) Şimdi söyle bakalım, ne istiyorsun?

KAYSERİLİ: Ne istediğimi bilmen mi, it oğlu it?

KAVUKLU: Dur. Senin çarpılmak istediğini çok iyi bilirim.

KAYSERİLİ: Banğa bah, nideceksin nideceksin? Çingene evinde musandıra mı aran, gıl guyruk herif? (Üzerine yürümek üzeredir.)

KAVUKLU: (Elindeki değnekle işaret ederek okur.) Estepetâ mestepetâ püf!.. (Mayısoğlu olduğu gibi kalmıştır.) Evet, öyledir. (Yakasından tutarak.) Gel bakalım, Mayısoğlu musun, gübre oğlu musun? (Bir kenara götürür.) Otur.

– Dur bakalım, daha ne kadar arkadaş gelecek. (Döner, yenidünyaya gider, oturur.) (*Büyücü Hoca*, Kudret, 2007a: 219).

İkinci diyalogda ise Pişekâr'ın olayların içerisine girmediği ve kendisini olayların dışında tuttuğu ve Kavuklu'yu olayların içine çektiği görülmektedir.

PİŞEKÂR: Hüsmen Ağa, işte tutuşacağın pehlivan karşında durandır.

RUMELİLİ: Te bu küpek mi be Ağa?

PİŞEKÂR: Evet.

RUMELİLİ: Te ben şimdi bu uyuzla mı tutuşacağım? Bilse idim gelmezdim, be Agam. Ne yazmazsın hepten önceden be!

KAVUKLU: Ay! Herif beni beğenmedi, ağzına geleni savuruyor. Oğlum hodri meydan! Burada söylemek para etmez, yüreğin söylerse çık meydana.

RUMELİLİ: Ne olacakmış be? Te buna ben kispet bile giymem. Bir el-ense yeter ona.

KAVUKLU: Şu herife karşı ben de soyunmayacağım.

RUMELİLİ: A be ahretlik, ne süylenirsin? Soyunsan ne yaparsın, be kuzgun?

KAVUKLU: Sen soyunsan ne yaparsın?

RUMELİLİ: Tüvbeler olsun, a be ahretlik, sükerim kökten te işkembeni! (...)

KAVUKLU: Haydi, buyurun. (Peşrev yaparlar, güreşe tutuşurlar. Kavuklu bir elense ederek Rumelili'yi yere düşürür.) Al!

RUMELİLİ: (Yerde iki taklak attıktan sonra sırtüstü yere serilir.) Aşk olsun, Pelvan Ağa! Kazanın ödülü. (*Ödüllü*, Kudret, 2007b: 348-349).

4.18. Saygı, Sevgi

İnsanların çoğunda beğenilme ve kabul görme isteği hâkimdir. Ancak bazı insanlar saygı görmeyi daha çok önemserken bazıları sevgi görmeyi

tercih edebilmektedir. Bu bağlamda sol nöro-kültürel tip davranış kalıbına ait özellikleri taşıyan bireyler daha çok saygı görmeyi önemserken sağ nöro-kültürel davranış kalıbı özelliği taşıyan bireyler ise sevgi görmeyi daha fazla önemsemektedir. Sağ nöro-kültürel tipte yer alan bireyler saygı görse de bu onlar için önemli değildir. Buna karşın sol nöro-kültürel tipler sevgi görse de saygı görmediği vakit bu durumdan rahatsız olurlar. Orta oyununda sol nöro-kültürel tip olan Pişekâr saygı görmek isterken sağ nöro-kültürel tip özellikleri taşıyan Kavuklu ise sevgi görmeyi tercih eder. Birinci diyalogda Matiz Pişekâr'a saygı göstermekte ve Kavuklu'nun iyi olup olmadığını ona sormaktadır. Kavuklu 'da sevgi gördüğünü bildiği için mutlu olmaktadır.

MATİZ: Buraya gel bakalım derviş...

PİŞEKÂR: Efendim, ismi Hamdi Efendi'dir. Bu adam her işe yarar, açık-göz'dür.

MATİZ: Anlaşıldı, pekâlâ, haydin bakalım, ben gelinceye kadar bu eve göz-kulak olun. İsmail Efendi kefil misin?

PİŞEKÂR: Elbette efendim, bu zavallının karnı doyunca hesap tamamdır, hiç merak etmeyiniz. Bunun yalnız bir kabahati (!) vardır; fakirdir... Beş on kuruş istifade görünce bir köpek gibi sadakat gösterir.

KAVUKLU: Elbette... İsmail Efendi kardeşim beni de kendi gibi bilir (*Çivi Baskını*, Türkmen, 1971: 86).

4.19. Tutumlu, Cimri; Cömert, Müsrif

İnsanın doğuştan sahip olduğu özellikler vardır. Bunlardan en önemlisi mizaç/ huy ve fitrattır. Tutumluluk, cimrilik, cömertlik ve müsriflikte insanın fitratında var olan özelliklerdendir ancak bu özelliklerde kişiden kişiye değişiklik gösterir. Bu bağlamda beyninin sol lobu etkin olan sol nöro-kültürel tip davranış kalıbı özelliğini gösteren karakterlerin daha tutumlu olduğu buna karşın beyninin sağ lobu daha etkin çalışan, sağ nöro-kültürel tip davranış kalıbı özelliği gösteren karakterlerin ise daha cömert olduğu görülmektedir. Bu tür özellikler olumlu özelliklerdir. Ancak beynin sol tarafını ağırlıklı olarak kullanan bireyler eğer tutumlu olma özelliğinde aşırıya doğru giderse olumlu özellik olumsuz bir hal almaya başlar ve cimriliğe doğru gider. Beynin sağ tarafını etkin içinde aynı durum söz konusudur. Onlarda cömertlikte aşırıya giderse onlarınki de artık müsrifliğe doğru gider bu iki özellikte olumsuz özelliktir. Bu bakımdan aşağıda yer alan diyalog incelendiğinde Pişekâr'ın cimri Kavuklu'nun ise cömert olduğu görülecektir. Pişekâr bilet parasını ödemeyi teklif etse de Kavuklu cömert bir karakter olduğu için ikisinin de parasını öder.

PİŞEKÂR: Bak birader, tramvay da geldi. Azıcık hızlı yürüyelim de yetişelim. (Sürükler.) Hah! Yetiştik. Atla birader, atla! (Sıçrayarak) Hop! Haydi birader, ne duruyorsun? Atlasan a

KAVUKLU: Aman, kondoktor efendi, sakın düdükleme.

-Hop! (Oldukları yerde tramvaya atlama taklidi yaparlar.)

- Haydi, bindik, düdükle de gidelim! (Düdük çalar gibi yapar.)

- Haydi oğlum, varda! Destur, hemşire!

PİŞEKÂR: Bize iki bilet kes, Şehremini'ne. (Kavuklu'nun elini tutarak.)

KAVUKLU: Yoo! Vallahi verdirmem! Sen benim misafirimsin, (Elini tutar.) sana katiyen masraf ettirmem.

KAVUKLU: Haydi, oğlum, sen ona bakma, iki bilet kes. Al şu paranı da. (Muttasil dönmekte devam ederler) (*Büyücü Hoca*, Kudret, 2007a: 210).

4.20. Mantıklı Hareket Eden, Duygusal Hareket Eden

Beyninin sol lobunu etkin olan kişiler olaylar karşısında daha mantıklı hareket etme eğiliminde iken sağ lobunu etkin kullanan kişiler ise olaylar karşısında daha duygusal davranma eğilimindedir. Bu noktada sol nöro-kültürel davranış kalıbı özelliği taşıyan Pişekâr olaylara belli bir mantık silsilesi içinde bakarken sağ nöro-kültürel davranış kalıbı özelliği gösteren Kavuklu ise olaylara duygusal açıdan yaklaşmaktadır. Bu bakımda aşağıdaki diyalogda bu özellikler açıkça görülecektir. Diyalogda görüleceği üzere Pişekâr olaylara mantıksal yaklaşırken Kavuklu'nun tam tersi hareket ettiği görülmektedir.

PİŞEKÂR: Her ne hal ise! Bu tarafa gelmekten, beni aramaktan maksadın ne?

KAVUKLU: Ah, İsmail'ciğim, anlatayım. Pek acınacak bir haldeyim. Konu komşunun delaleti ile evlendim. "Evlendim" ne demek, başımı belaya soktum.

PİŞEKÂR: Hayır ola! Ne gibi?

KAVUKLU: Ne gibi olacak, İsmail'ciğim. Aldığım kadın yüzüne bakılacak kadar güzel; güzel ama huyu da o nispette çirkin. Tembel, o kadar tembel ki tarif edemem. Akşamları, yemek diye ekseriya birbirimizi yeriz; çamaşır ne yıkar, ne yıkatır; bir şey lazım oldu mu kirli sepetine müracaat eder, en beyazı hangisi ise onu alır giyeriz.

PİŞEKÂR: Canım öyle münasebetsizlik olmaz. Hem sen çok mübalağa ediyorsun.

KAVUKLU: Mübalağa ediyorsam, senin hayrını görmeyeyim.

PİŞEKÂR: İnanırım, yemin etme.

KAVUKLU: İşte onun şerrinden evi terk edip kaçtım. Şimdi senden bir ev istiyorum. Eğer nadim olup gelirse barışacağım, gelmezse bırakacağım. (*Çeşme*, Kudret, 1973).

Sonuç

Orta oyunu ile ilgili olarak literatürde yapılmış çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Bunlar içerisinde en hacimli ve dikkat çeken çalışma Cevdet Kudret'in iki ciltlik Orta Oyunu (1973-1975) kitabıdır. Bunun dışında Metin And'ın Kavuklu Hamdi'den Üç Orta Oyunu (1962) isimli çalışmada bu konuda yapılmış bir diğer önemli çalışmadır. Yapılan incelemelerde orta oyunun gölge oyunun sahneye aktarılmış biçimi olduğu yönünde bir algı mevcut olsa da bu türün Karagöz'den birçok yönden farklılık gösterdiği ifade edilmektedir. Gölge oyunundan temel farkı oyuncuların ete-kemiğe bürünmüş olmasına karşın iki tür arasında oyun dağılımı, güldürme yöntemleri, kişiler ve yapı bakımından önemli benzerlikler bulunduğu da görülmektedir (Konur, 1995: 47). Hacivat-Karagöz gibi Kavuklu ve Pişekâr'da birbirine zıt ve birbirini tamamlayan iki karakterdir. Kavuklu sahnede oldukça sabırsız, duygularını aktif bir biçimde ifade edebilen, kural tanımaz, kolay sinirlenebilen, müstehcen bir tip olarak karşımıza çıkarken Pişekâr ise sahnede karşısına gelen bütün tiplerle uyumlu, kurallara uyan kolay sinirlenmeyen, yerleşmiş değerlere önem veren bir tip olarak görülmektedir. Fakat Pişekâr ile Kavuklu'nun karşılaşmalarında sıklıkla bir çatışma yaşanır. Çatışma seyirciyi nörolojik bakımdan hazırlayan bir ısınma çalışması gibidir. Ama bu çalışma seyircinin beyninin sağ ve sol lobunu çalıştıran bir işleve de sahiptir. Bu işlev Kavuklu ve Pişekâr'ın sahneye sırasıyla çıkmasıyla aktif hale gelir. Beyin araştırmaları beyinin çaprazlama çalıştığını göstermektedir. Yani bu doğrultuda beyinin sağ tarafının vücudun sol tarafını beyinin sağ tarafının ise vücudun sol tarafını idare ettiğini göstermektedir (Sezik, 2003: 20).

Bu çalışmada orta oyunun iki kültürel tipi olan Pişekâr ve Kavuklu, kuramsal bir yaklaşım olarak geliştirilen nöro-kültürel tip davranış kalıbı (Akkaya, 2021) çerçevesinde değer değerlendirilmiştir. Yapılan incelemede Pişekâr'ın sol nöro-kültürel tip davranış kalıbı özelliği gösterdiği Kavuklu'nun ise sağ nöro-kültürel tip davranış kalıbı özelliği gösterdiği belirlenmiştir. Yapılan içerik çözümlenmeleri neticesinde tıpkı sağ beyin ve sol beyin teorisinde olduğu gibi Kavuklu ve Pişekâr'ın birbirinin zıttı iki karakter olduğu görülmüştür. Sonuç olarak ise kültürel tipin karakter özellikleri tablo halinde verilmiştir.

Türk halk bilimi çalışmalarında disiplinler arası son dönemlerde dikkat çeken bir konudur. Ancak bu konu ile ilgili literatürde yapılan çalışmaların oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Halk bilimsel çalışmalarda bu tarz disiplinler arası yöntemlerin kullanımı bu alanda incelenecek halk bilimi ürünlerine farklı yönlerden bakmayı sağlayacaktır. Bu noktada farklı ve öz-

gün bir yöntem olarak dikkat çeken nöro-kültürel tip davranış kalıbı halk anlatılarında birbirine zıt karakterlerin değerlendirilmesinde kullanılabilecek yeni bir yaklaşım olarak dikkat çekmektedir. Bu kapsamda yeni çalışma konuları olarak halk bilimi çalışmalarında nöro-kültürel tip konusu farklı halk anlatıları üzerinden incelenebilir. Aynı zamanda nöro-kültürel tip kavramı ile kültürel farklılıkların nedenleri de araştırılabilir.

Kaynakça

- Akkaya, Sunay (2021). “Nöro-Kültürel Tip Davranış Kalıbı: Hacivat ve Karagöz Örneği”. *Milli Folklor*, 131: 97-112.
- And, Metin (1962). *Kavuklu Hamdi'den Üç Orta Oyunu*. Farum Yayınları.
- Bentley, Trevor (1999). *Takımınızın Yeteneklerini Geliştirmede Yaratıcılık: Creativity*. Hayat Yayınları.
- Carter, Rita (2015). *Beyin: Beynin Yapısı, Görevi ve Bozuklukları Üzerine Resimli Bir Rehber*. Alfa Yayınları.
- Daştan, Nilgün (2021). “Nörofolklor”. *Culture and Civilization*, 1(1): 1-6.
- Doğan, Orhan (1999). *Sağlık Bilimleri Alanında Davranış Bilimleri*. Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.
- Durmaz, Uğur (2018). “Geleneksel Türk Tiyatrosunda ‘Kavuk’: Bir Simgenin İşlevi, Özellikleri, Temsilcileri ve Dünden Bugüne Yolculuğu”. *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 4(9): 13-47.
- İbn Haldun (2013). *Mukaddime 1*. Çev. Süleyman Uludağ. Dergâh Yayınları.
- Konur, Tahsin (1995). “Orta Oyunu”. *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, 12: 47-51.
- Kudret, Cevdet (1973). *Orta Oyunu, C.1b*. Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Kudret, Cevdet (1975). *Orta Oyunu, C.2b*. Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Kudret, Cevdet (2007a). *Orta Oyunu, C.1*. Yapı Kredi Yayınları.
- Kudret, Cevdet (2007b). *Orta Oyunu, C.2*. Yapı Kredi Yayınları.
- Levi-Strauss, Claude (1996). *Yaban Düşünce*. Çev. Tahsin Yücel. YKY.
- Ong, Walter (1995). *Sözlü ve Yazılı Kültür: Sözü'nün Teknolojileşmesi*. Çev. S. Postacioğlu Banon. Metis Yayınları.
- Sezik, Nejat (2003). *Sınırsız Beyin Gücü*. Hayat Yayınları.
- Springer, Sally & Deutsch, George (1989). *Left Brain-Right Brain*. W.H. Freeman and Company.

- Şahin, Cemalettin ve Belge, Rauf (2016). “İbn Haldun’da Coğrafi Determinizm”. *Akademik Bakış Dergisi*, 57: 439-467.
- Tanrıdağ, Oğuz (2015). *Sosyal Nörobilim: Beyin Araştırmalarından Davranış Bilimlerine ve Sosyal Bilimlere Yeni Yaklaşımlar*. Nobel Tıp Kitabevleri.
- Tat, Merba (2007). *Zihin Dili Programlaması NLP’nin Kişisel Gelişim ve Kişilerarası İletişim Üzerindeki Etkileri: NLP Eğitimlerinin Kişisel Gelişim, Örgütlerde Kişilerarası İletişim ve Performans Geliştirme Üzerindeki Etkilerine İlişkin Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniversitesi.
- Töre, Enver (2009). “Türk Tiyatrosunun Kaynakları”. *Turkish Studies*, 4(1): 2182-2348.
- Türkkan, Reha Oğuz (1998). *İkna ve Uzlaşma Sanatı*. Hayat Yayınları.
- Türkmen, Nihal (1971). *Orta Oyunu*. Milli Eğitim Basımevi.
- Üngüren, Engin (2015). “Beynin Nöro Anatomik ve Nöro Kimyasal Yapısının Kişilik ve Davranış Üzerindeki Etkisi”. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 7(1): 193-219.
- Yanık, Onur (2007). *Yaratıcılık*. Beslenme Saati Yayınları.

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir:

Etik Kurul Belgesi: Bu çalışma için etik kurul belgesi gerekmemektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.

The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval is not required for this study.

Declaration of Conflicting Interests: The author has no potential conflict of interest regarding research, authorship, or publication of this article.